САМООСВІТА

Відділ порадників. Ч. 1.

ЩО ТАКЕ САМООСВІТА І ЯК ДО НЕЇ БРАТИСЯ?

Написав
Д-р КАРЛО КОБЕРСЬКИЙ
б. доцент Укр. Госп. Академії в Подебрадах.

35 ґр.

ЛЬВІВ.

Накладом „Українського Робітничого Дому“ кооп. з обм. відп. у Львові.

„АРС“ ЛЬВІВ.

ВИДАВНИЦТВО „САМООСВІТА“

Відділ порадників. ч. 1.

ЩО ТАКЕ САМООСВІТА І ЯК ДО НЕЇ БРАТИСЯ?

Написав
Д-р КАРЛО КОБЕРСЬКИЙ
б. доцент Укр. Госп. Академії в Подєбрадах.

ЛЬВІВ.

Накладом „УКРАЇНСЬКОГО РОБІТНИЧОГО ДОМУ“
кооп. з обм. відп. у Львові.

Друк. А. Салевич і С-ка Тернопіль, вул. Міцкевича 9.

1. Вчімся!

Учітеся, брати мої,
Думайте, читайте...!

Слова Тараса Шевченка.

Такими словами звертався найбільший український поет до своїх братів, розуміючи величезну вагу самоосвіти. Самоосвіта, це праця над собою самим, над своїм умовим удосконаленням. Самонавчанням, чи як то кажуть, „самоучкою" можна дійти навіть без нічиеї помочі до глибокого і широкого знання. Чимже був самий Тарас Шевченко, як не самоуком? Атжеж ті знання, які йому подали його перші вчителі — сільські дяки, ще до того пяниці непросипущі, не виходили поза читання псалтирі і кондаків! Тільки впертість самого Тараса, який і при свічці в ночі читав, що міг (бо в день не давали), отворила йому ширше очі на світ і людей. Вперте читання книжок і розмови з освіченими людьми дали кріпацькій дитині, простому селюхові, таке знання, що відтак самі найосвіченіші люде Петербурга запрошували Шевченка у своє товариство. Вони, коли побачили в нього небувалий талант і охоту до освіти, викупили його з кріпацької залежности та дали йому можність вчитися на академії мистецтв.

Вчитися треба ціле життя — так говорять люде направду освічені. Найсмішніші є ті хвальки, які скінчивши пару кляс народньої або і якоїсь вищої школи, вважають, що вони вже все знають і можуть про все видавати осуди. Ті люде направду нагадують ту бочку, яка гуде тому, бо порожня. Розум повен знання, а серце повне добра — є завсігди скромні і ніколи не думають про себе за богато. „Я знаю, що ще дуже мало знаю" — ось як повинен кождий з нас думати про себе.

Особливо ж треба для самоосвіти використати молоді літа. Коли виходимо зі школи, не думаймо, що наша наука вже закінчилася. Це був тільки початок науки; нам дали знання читання не на те, щоби потім все забулося; нам школа дала в руки інструмент, так як ремісникові дають в руки молот чи пилу. Що вартує такий ремісник, в якого інструменти не бувають в роботі? Їх поїсть ржа і вони змарнуються. Так само з молодим хлопцем чи дівчиною по закінченні шкільних років; коли вони не будуть нічого читати, то шкода тої праці і часу, що вони стратили через чотири роки в народній школі і три роки в доповняючій школі. Вони забудуть навіть читати, а скоро навіть не зуміють підписатися. Те, що їх навчили в школі про світ і людей, скоро забудеться, бо людська память не вічна і її треба все відсвіжувати. А крім того, самі знаємо, чого вчать у теперішніх школах. Половина з того, що там вчать, є річи цілком непотрібні, а зате того, що в житті потрібно, у нинішній школі вчать мало. У сільській школі не вчать приміром про управу ріллі, про годівлю худоби,

чи про кооперацію. В других, культурніших краях, наприм. у Чехах, у Німеччині є сільські господарські школи, і кожда сільська дитина мусить, хоче чи не хоче, вчитися в школі також про господарство; у нас цю науку треба самому добувати собі з книжок, або на господарських курсах, коли не хочемо господарити так, як господарили наші прадіди. — Але українська дитина мусить знати також правду про історію українського народу, про його змагання і труди, про українських будителів, поетів, учених, провідників народу, вона мусить прочитати найкращі твори українського письменства, а того всього теперішня школа не дає. Та до того ще потрібно поширювати своє знання в науках природознавчих, технічних і економічно-суспільних, бо нині без знання тих наук годі чоловікові розуміти те, що він довкола себе бачить. Які є люде і краї на землі, які живуть звірята і рослини, як виглядають новітні фабрики з їх велизними машинами, що є радіо, телефон, кіно, лічи, чи инші новітні технічні уладження — те все є не тільки цікаве, але і часто прийдеться людині коло того робити, може навіть з тої праці жити. Отже головні засади ґеоґрафії, фізики, хемії, механіки, біольоґії, далі про будову людського тіла та причини ріжних недуг (хворіб), про хвороби тварин (звірят), про устрій суспільства та його господарство — все те є такі справи, що їх мусить знати кожда, але то справді кожда людина, навіть з найглухішого закутка, чи то селянин, чи зарібник, чи робітник, ремісник, чи то чоловік чи жінка, хлопець чи дівчина.

Кілько з того навчиться хлопець чи дівчина в обовязковій народній школі? Дуже й дуже небогато. Про такі науки, як економія, кооперація, соціольоґія, наука про державу, етика, історія релігій, фільософія і под., в тій школі і не балакають. Бо нинішня школа взагалі не ставить собі метою виховати громадянина, свідомого члена своєї нації і свого суспільства чи кляси, а до того ще народня школа має діло з надто ще молодим віком дітей.

Дитина в тім віці не годна зрозуміти труднійших наук, як прим. про господарство, економічне і суспільне життя. Середня школа вже напевно повинна дати молодій людині загальну підготовку до громадського (суспільного) життя, дати їй хоч загальне знання з вище вичислених областей. Та вона того не робить, вона обминає ці справи, бо думає, що не є її завданням виховувати демократичне і поступове суспільство. Не так маються річи за кордоном, де школа в деяких державах дуже наблизилася до життя і визбулася середньовічної мертвеччини. Отже і та наша молодь, що вчиться або й закінчила середні школи, не може думати, що школа їй дає все, що потрібно. Навпаки, дуже й дуже богато річей треба самому доучуватися, дочитуватися, коли хочеться бути приготованим до життя в наших умовах і до праці в користь свого суспільства.

Найкращий час для самоосвіти, це між 16. і 20. роком життя, тоді як людина дозріває. Тоді назріває в молодій людині те, чим вона має жити до смерти. Тоді в хлопцеві будиться мужеська сила,

в дівчині — жіночість. Те, що було дотепер, то були діточі часи; коли й була наука, то дитина її приймала, як забаву. Тепер людина дивиться на все своїми власними очима. Те, що тепер увійде в голову, то буде їй вказником до практичного життя. В тих власне літах з молодої людини робиться або добрий громадянин, або закала свого роду, самолюб, людоненависник. В тім віці людина живе бурхливим життям, як молоде вино, що шумить і піниться. Людина в тих роках виявляє велику жвавість і буйність; коли тій буйности не дати розумного виливу — в добрім товаристві, розумнім спорті і головне, в добрій книжці — то та буйність перекинеться в бешкети, пиятики, деморалізацію, з чого виростають або горлорізи або самолюби, не громадяне, а вороги громади.

Хотілиб ми, щоб ця наша книжечка дісталася до рук неодного з таких молодців. Нехайби вони, прочитавши її, задумалися над своїм життям і над тим, як вони марнують весну свого життя. В тім віці тільки скарби збирати, скарби знання і мудрости, потрібні у дальшій дорозі життя! Коли подорожній вибирається у дорогу, він бере все, що йому буде потрібне: харчі, одяг і зброю на оборону від дикого звіра чи розбійника. Якуж зброю візьме на шлях свого життя людина, що найкращі, найсильніші і найсвіжіші дні свого життя прогайнує у шинку, на пиятиках, на картах і на нічних авантурах? А життя нині не легке і повне злиднів та небезпек. Найкращою-ж зброєю проти них є розумна і твереза голова та любов до співгромадян; тоді вони й поратують може у пригоді,

а розумна голова охоронить людину від неодного лиха.

А зрештою — сама цікавість до всього, що кругом нас дієтьcя, жене нас до книжки. Тож навіть мала дитина, що ледви зачинає складати слова, і то вже радаб — усе знати: і про песика, відкіля він узявся і про вовків у лісі та їх звичаї, про грім і блискавку, про те, що таке дощ, а що воно таке „Гамерика“ і т. д. Що-ж доперва доростаюча людина, яку навчили читати і тим дали їй у руки ключа до скарбниці людських знань? То-ж булоб смішно, як би той ключ їла ржа, а голова молодця замість скарбами науки, наповнялася січкою або випарами алькоголю! Чим така пуста голова ріжниться від голови вола або осла?

Є в нас приповідка: як Івась не научиться, то Іван не зможе. В тій приповідці є стільки правди, що молодість справді лекше приймає науку, як старший вік. Але з того не виходить, що старший вік не має брати книжки до рук. Навпаки, аж до гробової дошки мусить людина читати і навчатися, бо світ не стоїть на місці, наука йде вперед, вона приносить все щось нове і невидане досі. Хіба наші батьки знали про пересаджування збіжжя або про радіоконцерти? Коли не хочемо, щоби наші діти колись мали нас за неуків, то мусимо вчитися разом з ними. Хіба то не краще у вечері або в свято засісти до цікавої книжки, як вилегуватися по зарінках на пустих балачках або гаяти час на оказіях?

Ще одну річ згадуємо: хто сам темний, той думає, що всякий має бути такий, як він. Такі

темні люде часто беруть на сміх тих , що читають книжки, бо читання книжок на їх думку, то не є робота. „Хлоп має що іншого на голові“ — так вони люблять говорити. „Панське діло книжка і перо, хлопське ціп і вили“. Але ті, що так говорять, самі не знають, що вони повторюють слова всіх ворогів працюючого народу. Бо так власне думають і говорять поміщики, купці, банкирі і їх прислужники, які бояться просвіти в народі. А сільські мудрагелі, темні голови, торочать за ними те саме і самі не знають, що роблять на шкоду цілому народові. Отже з таких балачок нічого собі не робім і прямуймо вперто до ясного сонця освіти.

Коли розуму набереться весь селянський нарід, тоді йому буде краще поводитися, бо він зуміє обороняти свої людські права. Те саме можна сказати і про інші трудові кляси, як ремісників, робітників. Освіта робить людей кращими, культурнішими і зближує людей до себе. Вона улекшує всяку орґанізацію, як професійну, так кооперативну, політичну, культурну. Самоосвіта є отже важною зброєю в руках трудового народу.

2. До самоосвіти мусить братися кождий самий.

Самоосвіта не є те саме, що „просвіта” взагалі. Під просвітньою роботою розуміємо ширший круг освітних ділань, які виконують ріжні освітні товариства, кооперативи і т. д. Це є виклади, лекції, курси, мистецькі вистави, театральні і співа-

цькі гуртки, бібліотеки і читальні. Всі ті урядження стремлять до піднесення освіти серед широких мас населення, але це ще не є самоосвіта. Самоосвіта є вищий ступінь освітної праці; тут вже нема учителя і учеників, нема викладача і слухачів. Кождий, вже працює самий над собою. Всякий, що вміє читати, може вступити на той вищий щабель науки. Нині бачимо, що старі способи просвітної праці (читальня, клюб, аматорський гурток) не вистарчають для нас. Нам треба, щоби кождий з нас мав більше знання, як мали його батьки, а того можна досягти тільки самонавчанням, кождий сам про себе.

Правда, скаже дехто, що тяжко братися самому до науки, коли не знати, від чого починати, що по чім читати і не знаєш, чи те, що читаєш, розумієш так, як треба. Це зовсім правильні заміти і ми хочемо на їх відповісти.

Дійсно, коли ми вже рішили, що треба нам доповнити своє знання, то наперед треба знати, що власне маємо вивчити. Длятого і написана ця книжечка, щоби оповісти, що необхідно знати пересічному громадянинові із всіх існуючих наук, та як братися до цеї праці, не маючи жадного учителя ні дорадника.

З досвіду можна ствердити, що власними силами, при добрій охоті і впертости, можна здобути собі загальну освіту, бо як то кажуть: „не святі ліплять горшки". Очевидно, ліпше є, коли до самонавчання знайдеться більше охотників. Коли їх буде хоч двох-трьох, то вони повинні частіше з собою сходитися і говорити про те, що вони

прочитали. Коли одному щось неясне, то може другий це розуміє і пояснить; один другому пригадає, що ще треба прочитати, заохотить до витревалости, коли товаришеві вже відходить охота і таке інше. Також можна собі помагати у закупні книжок: коли одному за тяжко все придбати, що потрібно, то до спілки з другим і третім воно вийде лекше. Навіть читання книжок можна відбувати спільно, в умовлений час. Тоді читає один, хто вміє читати рівно, голосно і помалу, а інші слухають. Коли щось незрозуміле, то запитують других.

Тепер приступимо до справи: яка є ціль самоосвіти, які науки треба вчитися, яких книжок до того уживати та як читати книжку?

3. Ціллю самоосвіти є загальне пізнання світу і людей та вироблення світогляду.

Людське знання нині таке широке і могуче, що одна людина не в силі опанувати не то ціле знання, але хоч, скажім, його сотну частину. Чоловік нині може знати з кождої науки тільки самі головні річи, але зрештою, коли хоче щось добре знати, мусить обмежитися до якоїсь одної науки або навіть частини науки, до якоїсь спеціяльної галузи. Нинішня наука це є ряд спеціяльних наук, а тих, що займаються ними, називаємо спеціялістами. Нині вже нема прим. лікарів до всього, до всіх недуг, а є спеціялісти від окремих недуг, тай то вони мусять постійно доучуватися, бо кождий рік приносить щось нового в науці і в способах ліку-

вання недуг. Так є в кождій іншій ділянці людського знання.

Але що-ж тоді робити самоосвітникові? Хіба він може мріяти про опанування всіх наук?

Розуміється, ні. Вже ті часи давно минули, коли по світі ходили так звані фільософи, себто мудрці або приятелі мудрости, які в своїх головах вміщали все тодішне людське знання. Таким був прим. в старинній Греції Аристотель або Плятон. Про них говорили, що вони знали все. У нас вславився колись ученістю Грицько Савич Сковорода. Це було давніше скорше можливе, бо запас людського знання був ще невеликий. Але днесь це неможливе.

Отже вистарчить для самоосвітника, коли він здобуде собі т. зв. загальну освіту і то навіть у дуже скороченому обємі. Т. зв. загальну освіту має подавати, після переважаючої днесь думки виховавців, семирічна народня школа, яку повинен обовязково закінчити кождий хлопець і дівчина. Доповнення і поширення цеї загальної освіти дає середня загально-освітна школа. Але, як вже була мова, ні одна ні друга школа у нас не вивязується зі свого завдання і приходиться самоучкою доповнювати своє знання.

Загальна освіта мусить подавати основи знання про будову вселенної (астрономія), про основні сили і закони природи (фізика і хемія), про будову землі (ґеоґрафія, ґеольоґія), про звіринний і рослинний світ (зоольоґія і ботаніка), та про тайну життя і смерти (біольоґія). Тут-же приходить наука про будову людського тіла та прояви людської

душі (психольоґія). Очевидно, все в скороченні, в самих тільки головних точках. Ці всі науки можна означити як науку про природу, природознавство.

Дуже тісно з природничими науками стоять технічні і лікарські науки. Пізнавши закони природи, людина вчиться використовувати сили природи для своїх цілей; вона придумує машини, апарати, вчиться панувати над водою, огнем, воздухом і електрикою; пізнавши будову людського і тваринного світа та відкривши причини недуг, наука придумує способи лікування людей і звірят. Так повстали всі технічні і лікарські науки, які коротко називаємо також фаховими науками. Це є другий відділ знання.

Третій відділ становлять науки про людську творчість і життя. Тут розглядається діяльність людських громад і пород (діяльність господарську, технічну, культурну та мистецьку). Це є науки: соціольоґія, економія, політика, духова культура. Коли розглядаємо ті всі роди людської діяльности в минулих часах, то це називаємо історією. Таким чином історія обіймає історію господарства і техніки, історію рас, народів і суспільних устроїв, історію релиґій, наук, літератури та мистецтва, історію політичних устроїв (держав). — Ці всі науки носять назву гуманістичних наук (гомо = значить людина, латинське слово), отже це є наука про людей в гуртах, про людство. До тих наук можна-би також зачислити і науку про людські ідеї і ідеали, або так звану фільософію.

Врешті приходить останній відділ, (який мігби бути і першим), який є зовсім самостійний і найбільш відірваний від світу і річей (абстрактний). Це є т. зв. льоґічні науки: математика (з ґеометрією) і льоґіка, або наука про правила думання.

Так виглядає в загальних рисах нинішна скарбниця людських знань. З кождого відділу цеї скарбниці мусить людина, яка хоче звати себе пересічно освіченою, знати самі головні річи. Тільки із т. зв. фахових або технічних наук кожний має обовязок знати лише те, що відноситься до його фаху. Селянин-рільник не мусить студіювати прим. столярства, хіба що має спеціяльну охоту пізнати цей фах, але свій рільничий фах він мусить знати і то добре.

Не треба лякатися того довгого списка загальних наук, що ми його вичислили. Коли найти невеликі, а добрі підручники, то курс загальної популярної освіти можна відбути самому за два-три роки, рахуючи по годині читання що вечора. Поради для самоосвітників подає видавництво „Самоосвіта" у Львові, яке поставило собі завдання допомагати усім, хто рішився відбути курс загальної освіти способом самонавчання. Але одного треба пильнувати, щоби не поминути ні одної галузи знання. Не можна приміром вивчити ґеоґрафію, а лишити зовсім на боці астрономію, не можна поминути прим. хемію і фізику, або історію реліґій, бо людина без знання хоч у загальних рисах тих наук не може рахувати себе освіченою людиною. Загальну освіту треба опанувати в цілости, бо всі науки одна другу доповнюють. Без

того людина буде завсігди недоуком і кождої хвилі буде їй щось недоставати до зрозуміння життя і людей.

Але на пізнанні основних законів природи і життя людей не кінчиться завдання самоосвітника. Ціллю самоосвіти є не тільки пізнання фактів, не тільки заповнення памяти і розуму, але також наповнення серця любовою до якоїсь вищої життєвої мети. Шляхом самонавчання ми хочемо заспокоїти свою жажду пізнання правди і свою тугу за ідеалом. Кожда людина мусить мати якусь остаточну ціль в життї. Один ставить собі метою зібрати як найбільше богацтв, хочби з кривди людської; другий теж дбає про свою рідню, але кривдити других не бажає і навпаки, яку хвильку має вільну, жертвує для ближних, себто для громади!

Ідеал того першого є самолюбний, протисуспільний; друга людина має ідеал громадський, соціяльний. Перший думає, що поза його особою нема світу, нема нації, нема суспільства, другий навпаки думає, що він самий існує тільки так довго, поки існує рід, нарід, суспільство і тому добро загалу є для нього на першім місці.

Шляхом самоосвіти людина має собі вибрати свій ідеал, передумати його всебічно та вишукати ті дороги, якими буде зміряти до цього свого вимріяного ідеалу. Ідеал життя є вислідом фільософських роздумувань над тим, що таке людське життя та яка його ціль. Є ріжні фільософічні напрямки і ріжні формули життєвого ідеалу; але без мети, без ідеалу, людина жити не

може, хіба, що вона є бездушне, тупе сотворіння. Ми-ж говоримо про тих, у кого в душі жевріє бажання пізнати правду та жити для добра.

Нераз чуємо думку, що селянин чи робітник, це такі матеріялісти та самолюби, що їм шкода говорити про якісь вищі, неособисті ціли, про суспільні ідеали. На щастя так воно не є. Ми маємо безліч прикладів великої ідейности серед селянства, великої самопожертви для вищих і ширших цілей (ідеалів). Богато селян і робітників жертвує на ширші громадські ціли гріш і працю, веде безкорисно роботу по товариствах і кооперативах, наражує свої особи і майно, а навіть життя коли того вимагає добро громади або цілого народу. Таких одиниць у нас стає все більше і більше. Це є докази значного ідеалізму. Це є радісні прояви, бо відомо, що чим більше є ідеалізму в суспільстві, тим воно є здоровіше і відпорніше на всякі удари. Отже з тим більшою відвагою закликаємо всіх українських громадян, чи то селян чи робітників чи інтеліґенцію, до праці над виробленням собі суспільного світогляду та над освідомленням свого життєвого ідеалу.

Врешті є ще одна річ, на яку треба звернути пильну увагу при самоосвіті. Це є виховання сильної і твердої волі (виховання характеру). Деякі люде є і розумні і щирі, але що зачне, ніколи не докінчить; про таких людей кажуть: соломяний вогонь. А бувають ще гірші випадки, коли людина навіть спалахнути огнем не в силі, тільки кисне у плачах і нарІканнях, до нічого взятися не годна. Такі люде є недужі на слабість волі, вони до нічого в житті не дійдуть

і все оставатимуть по заду. Сила волі у людини залежить від здоровля і вишколення одної частини мозку, де міститься так званий волевий апарат (устрій). Хто має цей волевий апарат вправлений, той має тверду і рішучу волю; він має ініціятиву, а що зачне, мусить довести до кінця мимо всіх перешкод. Ці волеві нерви людина може вишколювати в собі так само, як всі інші нервові устрої. Відомо напримір, що память можна вишколювати через довшу вправу подібно, як можна виробити силу в руках, або в ногах. Так само можна скріпити інші умові сили, прим. змисл до комбінацій. Хто вчився рахунків, той знає, як то тяжко йде з початку, а як легко пізніше. Так само з волею. Через довшу вправу і науку витревалости можна примушувати себе докінчити кожде раз зачате діло, можна навчитися терпеливости і точности, які так потрібні кождому в житті. А найбільше потрібна самоосвітникові впертість волі для самої науки, щоби не станути насеред дороги і непокинути раз зачатого діла.

Сила волі потрібна спеціяльно Українцям, які через довгі віки рабства її затратили. Відома річ, що неволя убиває в людині самостійність і відвагу до чину. Раб негоден рішитися на більше і ширше діло. Ми мусимо вбити в собі відвічного раба-кріпака, а виховати з себе сильні одиниці, рухливі і відважні. Цього можна досягнути виключно тільки через свідоме наломлювання себе самого, через довгу боротьбу зі своєю охлялістю і байдужістю. Нагода до такої боротьби з собою самим є на кождім кроці і кождого дня, а особливо при самонавчанні.

4. З чого вчитися?

Найбільшу трудність при самонавчанні становить добір книжок-підручників. Добре, коли хтось має якого щирого дорадника, котрий йому вкаже, що і в якім порядку треба прочитати. Та не всякому трапиться таке щастя.

У культурніших народів є видані книжки, що носять назву: порадники для самоуків. В тих порадниках подано до кождої галузі наук, які є найліпші книжки, пригожі для самонавчання. Українці досі не здобулися на такий порадник, хоч чваняться від 60 літ своєю просвітянською орґанізацією. В Німеччині, Франції, в Росії, в Чехах виходять спеціяльні часописи-порадники для самоосвітників, в яких обговорюється щораз то свіжі появи в книжках та дають фахові поради для всіх, хто звертається за тим до редакцій. Такі видавництва це є в суті річи заочні народні університети. У нас аж до 1928 р. не було ані одного постійного зимового освітнього курсу (народнього університету) і тільки тернопільські освітні діячі започаткували від двох літ щорічний курс народнього університету.

Розуміючи цю велику потребу, видавництво „Самоосвіта" приступає до видання малих підручників для самоосвітників з усіх царин знання; це видавництво звертає увагу передовсім на ті науки, з яких ще нема відповідних популярних книжок. Крім викладів з окремих наук, „Самоосвіта" видає ще ряд порадників для самоуків, де буде вказано, як студіювати окремі галузи знання та які книжки читати з цих наук. Плян „Само-

освіти“ є такий, щоби на протязі кількох літ дати малу, але повну енциклььопедію загальної освіти і дещо з фахових знань. Навчання буде вестися частинно в формі наукових викладів, а частинно у формі наукових оповідань, що дуже улекшує науку.

5. Як читати книжку?

Добре є читати кождого вечера хоч одну годину. На селі є літом мало часу, зате треба в зимі читати що вечера по дві або три години. Однак не є добре читати за довго, пізно в ніч, бо ум втомлений не приймає добре. Також не є добре читати лежачи в ліжку, бо тоді находить на чоловіка сонність.

Книжку треба довго вибирати. Вибравши те, що мені потрібне, переглядаю наперед зміст книжки, щоби знати коротко, про що взагалі в книжці говориться. Тоді приступаю до читання одного розділу за другим. Коли чого не розумію, прочитую ще раз. Коли не розумію якогось слова, заглядаю до словарця. Для чужомовних слів є окремий словарець З. Кузелі. Словарці можна також замовляти через видавництво „Самоосвіта”.

Коли все таки не все розумію, то з боку олівцем зазначую незрозуміле місце і при найблищій нагоді запитую про це якусь більше освічену людину. Взагалі добре є частіше переривати читання на хвилину, щоби передумати прочитане. Читати за одним разом не треба більше як пів до одної години, а це тому, що мозок втомлюється і слабо запамятовує.

Відпочавши з пів години, треба ще раз перелистувати і передумати прочитане і переконатися, чи ми добре собі засвоїли те, що читали, та чи засвоєне відповідає дійсно прочитаному. На другий день треба знову перелистувати те саме ще раз і дати відповідь на всі контрольні запити, які є в підручнику. (Видавництва „Самоосвіти" мають до кождого розділу додані питання, на які треба дати відповідь; є також задачі, на які треба дати письменні відповіди. Коли хочемо перевірити себе, чи ми добре відповіли на питання і виробили задачі, то треба по закінченні книжки надіслати відповіди до „Самоосвіти" у Львові, де їх перевірять і за оплатою порта і видатків надішлють відповідь).

Не є добре читати на голос, коли читаємо самі для себе. При голоснім читанні голос забиває думку, ухо чує, але думка ні. Найгірше вчаться ті діти, що бубонять в голос завдані їм лекції, виучуючи їх механічно на память. Це не є розумове навчання і з нього нема жадної користи. Читати треба по тиху, хіба що читаємо в гурті, тоді очевидно інакше не можна.

Добре є робити собі виписки з прочитаної книжки. Це робимо так: беремо зшиток паперу і прочитавши один уступ з книжки, вписуємо до зшитка коротко, про що було в тім уступі. Але це не є примусове; можна добре студіювати і без таких виписок.

Зате є дуже добре підчеркувати олівцем в книжці те, що нам здається особливо важним, бо відтак, коли ще раз перелистовуємо прочитане, важні місця відразу нам впадуть в око. Памятаймо, що

вся штука загального навчання полягає в тім, щоби навчитися відріжняти головне від побічного. В кождій книжці, в кождім розділі є деякі річи головні, а інші тільки додатком до них. В житті стрічаємо нераз людей, які читали силу силенну книжок, але вони не є освічені люде, бо в їх голові зробилася з того всього одна каша. Головне перемішалося з менше важним і для того нераз дуже важні річи забуваються, а дрібниці остають в голові. Така людина є завсігди недоуком і вона ніколи не зорієнтується добре в життєвих справах. В науці є так як у війську: головні річи і думки то команданти, а все інше то військо. Війська може трохи убути, але як команданта стратиться, то ціла армія ні до чого, бо не буде ладу.

Коли студіюємо рахунки і взагалі математику, далі граматику, правопис або прим. книговодство, тоді треба вироблювати ті задачі, які подає книжка. Тоді без зшитка і без писання вже ніяк не обійдеться. Чи добре я зробив рахункову задачу чи ні, про те можу пересвідчитися, бо звичайно в підручниках тих наук попри задачі є подані також їх висліди.

Коли я вже прочитав раз і другий цілу книжку, тоді ще раз переглядаю заголовки всіх розділів за собою, щоби вбити собі в память хід думок в книжці, що за чим слідує. Відтак ставлю собі кілька питань, на які мушу зараз дати відповідь собі самому:

1) Чи я все зрозумів в книжці?

2) Що нового я вичитав з книжки? Чи

про ці справи я вже щось коли чув і читав?

3) Чи є може в книжці яке твердження або якась пропаґанда, з якою я не можу погодитися?

4) Чи не здається мені, що автор книжки в дечім помиляється або закриває правду?

Ці запитання я ставлю собі для того, щоби виробити в собі духа критицизму. Великий чеський вчений проф. Масарик, викладаючи на університеті, говорив нераз до своїх студентів, щоби вони не вірили на сліпо тому всьому, що він їм каже, тільки щоби кожде його твердження перевірювали. Правдива користь із самоосвіти буде власне тоді, коли ми навчимося все перевірювати нашим власним розумом. Треба памятати, що люди є люде; кожда людина є членом якоїсь суспільної, національної, релігійної чи політичної ґрупи і нераз навіть мимоволі може. як то кажуть, натягати правду на свій бік. Ми мусимо слідкувати добре за ходом думок кождого автора, чи він де не викривлює фактів, або з фактів не робить таких висновків, які перечать льоґіці. (Льоґіка, це є правила думання). От прим. є такі книжки, в яких ще нині доказують, що поділ на стани, на шляхту і хлопів, це є добра і конечна річ. Очевидно, ще це є натягання правди, але є люде, які про те широко розписуються. — Тільки ми хотіли сказати про те, як користати з книжки. Розуміється, що книжку належить шанувати і зберігати, бо добра книжка це найвірніший друг людини.

Але недумаймо, що поза книжкою нема науки; можна богато дечого навчитися, дивлячися на світ і роздумуючи над ним. Про життя звірів, пта-

хів, комах, про порядки між людьми, які вони є, можна богато повчитися з того, що довкола себе бачимо що днини. Але на все треба дивитися, як то кажуть, критично. Нераз між людьми кружляють ріжні байки, повіря і забобони, яких не можна приймати на віру. Є богато звичаїв між людьми, які треба поборювати, є богато фальшивих поглядів, які поширюють навіть ті люде, що повинні між народом ширити не темноту, а просвіту. Отже дивлячися на те все нашими власними очима, ми вчимося, як світ уряджений, хто з кого живе, хто кого утискає і вироблюємо собі свій суспільний світогляд. Памятаймо, що наука не може відбігати від життя, бо ми не хочимо з себе виховувати ані монахів ані кабінетних учених, тільки людей для щоденного життя.

6. Деякі перепони в самонавчанні.

Перша трудність в самонавчанні, це добуття відповідних книжок. Та крім того можуть бути ще інші трудноші, яких виновником буде наша власна вдача.

Про так звані „соломяні вогні“ ми вже згадували. Самоосвітня праця над собою вимагає великої впертости і любови до науки, бо нераз треба відмовитись від забави, від приємного товариства, щоби відбути свою годину науки денно. Памятаймо, що „кінець діло хвалить” та не опускаймо рук, коли з початку наука нам видасться тяжкою, а може навіть мало цікавою. Памятаймо, що ніщо на світі не є малоцікавим, бо у всім вид-

но чарівну, ґеніяльну руку матери-природи або людського духа. Хто мало знає, для того світ видається нудним, але мудрець бачить дивні дива в маленькій мурашці або у придорожнім камені. Коли отже нам наука здається ніби скучною, то знаймо, що це тому, бо ми ще далекі від мудрости. А дурнем все життя оставати хіба ніхто не бажає!

Крім слабої волі на перешкоді може стати ще лінивство думки. Є люде, які не люблять самі думати, самі ломати собі голову над тяжчими питаннями. Як каже проф. Кареєв, така людина „не хоче сама трудитися над здобуттям правд і здається з усім на чужий розум, бо вона за лінива поставити собі питання: Чи не помиляється той чужий розум?” Люде такої вдачі звичайно йдуть за тим, що хочуть другі, а коли ті другі люде завтра змінять думку, то й вони йдуть за ними на сліпо, не роздумуючи, чи добре робить та більшість чи ні. На сліпо не можна нічому вірити, бо можна часто опинитися в смішному положенні. Коли ще люде вірили, що сонце бігає довкола землі, один Коперник, а за ним Ґалілей і Бруно не хотіли на сліпо вірити тому і самі доходили правди, не боячись ніяких переслідувань з боку церкви і державної влади. Колюмб не хотів вірити, що земля плоска як тарілка, ну і відкрив Америку. Наш поет і громадський діяч Іван Франко до пізної старости не спочив думкою, а все працював і роздумував над нашим минулим і сучасним життям, все дошукуючися правди. Він ніколи не казав „хоч воно і зле, але хай буде так, як думають другі”. Він нераз повставав різко проти поглядів

більшости власного народу, коли бачив, що той нарід помиляється. За те його власні люде довго бойкотували, викидали зі свого товариства, навіть з „Просвіти", але днесь уже всі бачать, що мав рацію Іван Франко, а не ті, що його ганили.

До лінивства думки нераз приєднується, як вірний друг, боязливість думки. Нераз людина відганяє від себе критичні думки і сумніви, бо боїться сама своїх гадок. Вона думає: „ні, краще не буду думати про ту річ, бо ануж додумаюся до якоїсь „єресі". Краще вже хай вірю в те, що вірю". Це є лінивство і боязливість думки. Як би так думали всі люде, то ми і до днесь гадалиб, що земля це кругла паланичка, а сонце бігає довкруги неї, ховаючись на ніч у холодні хвилі океану, де має свої палати. Як би у всіх була така боязливість думки, то і до днесь люде думалиб, що влада царів походить справді від Бога та що Бог самий настановив шляхту, щоби вона правила безмовним народом. А ось найшлися люде, як Іван Гус у Чехів, або Тарас Шевченко, Мих. Драгоманів у нас, які не побоялися перевірити своїм розумом правдивість цих наук і показати світові їх фалшивість.

Або візьмім таку річ: молоді люде мають вступити в нове життя, у зносини з другим полом, а їх батьки зовсім не поучують про ці справи. Дівчини не повчать про небезпеку зносин з хорими мужчинами, хлопців не інформують про страшну небезпеку таких недуг як сифіліс (франци) або трипер. Чомусь вважається що про такі справи „не вільно з дітьми говорити". І через те нераз дити-

на сходить зі світа або є досмертною калікою. Не поучують також жінок про небезпеку нефахового усування плоду і неодна жінка гірко заплатила це своє незнання. Чомусь вважається, що про ті справи не вільно поучувати молоді ані в школі ані в книжках. І тут стрічаємося з полохливістю думки, бо, мовляв, так було від прадідів, отже не годиться заводити інших звичаїв. А тимчасом це є груба похибка і ніщо більше. В освічених краях нині про полові справи поучують у школах, в товариствах, в книжках, в ґазетах. Тільки зацофаний Українець остає по заду і розуміється, що на тім терпить народнє здоровля.

Отже геть відганяймо від себе боязливість думки. Скажім собі, що нема на світі ні одної науки, ні одної доґми, ні одної правди, яку не вільноб нам було перевірити нашим розумом. Чи розум наш потвердить ці науки чи може їх відкине, — це інша річ, але заборонити мені свобідно думати і досліджувати не сміє ніхто. Та-ж навіть найреакційніші держави ґарантують днесь громадянам свободу думки. Отже тим більше не смію я самий собі класти таких перепон, не можу спинювати розгону мого духа, хіба що не бажаю бути людиною. Людський дух хоче свободи, аж тоді він чується добре; бо як казав поет:

„вільного духа не скути в кайдани!"

Самоосвітою маємо виховати нашого духа до волі і свободи; маємо перемінитися в людей, що кожду справу будуть самі розважувати своїм розумом.

Отже живо до науки! До праці над собою самим!

7. Чого я навчився з цеї книжочки?

З того всего, що було обговорено в попередніх розділах, ми довідалися таких річей:

1. Нинішня школа, ані низша, ані навіть середна не дає молодій людині повної загальної освіти, а деякі науки навіть зовсім занедбує. Длятого шкільну науку треба доповнювати самоосвітою.

2. Навіть особи, що мало вчилися у школах, а вміють вже читати, можуть через самоосвіту здобути ширше знання.

3. Мета самоосвіти є трояка. Перше: через самонавчання хочемо пізнати факти про устрій світа і закони природи, про устрій суспільств і держав та господарську і культурну творчість людей. Друге: через самоосвіту хочемо навчитися самостійно і критично думати. (Мало знати багато відірваних імен, дат і чисел, треба вміти ще те все звязувати до купки). Третє, через самонавчання хочемо найти моральну правду, виробити собі свій життєвий ідеал і взагалі світогляд. Найважніше є друге і третє (вміння думати і виховання світогляду), але і знання фактів не можна легковажити. Також треба через самонавчання виховувати в собі тверду волю. Волю треба ґімнастикувати так як силу памяти або силу рук.

4. Ми бачили далі, що все богацтво людського знання дасться поділити на кілька великих ґруп або відділів. Перша ґрупа, це є наука про природу, друга — це технічні і лікарські або взагалі фахові науки, третя — це гуманістичні науки, або

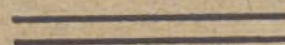
науки про життя суспільств і про господарську та культурну творчість людей, як минулу так сучасну (історія, соціольоґія, економія, література, мистецтва, релиґія і т. д.). Четверта ґрупа, це наука про ідеї і ідеали (фільософія), а пята, це формальні або льоґічні науки (льоґіка і математика).

5. Підручники для самоосвітників видає „Самоосвіта“ у Львові; вона також дає поради що до вибору книжок інших видань.

6. Книжку треба читати помалу і не на голос. Приступаючи до нового читання, треба завсіґди переглянути ще раз попередню лекцію або і цілу книжку від початку, щоби нагадати собі хід думок. Все що читаємо, треба добре розважувати власним розумом, бо часто попадаються в руки книжки, призначені тільки для аґітації, а не для вияснення правди. По прочитанні книжки треба дати відповідь на контрольні запити, коли вони є в книжці; коли їх нема, то треба самому зробити перегляд всього змісту книжки.

7. Крім книжки, треба вчитися з життя.

8. Найбільшою перепоною в самоосвіті є лінивство думки. Не меншим ворогом самонавчання є також боязливість думки. Обі ці перешкоди треба твердою волею переломити і аж тоді самоосвітня праця дасть нам повне вдоволення і користь. Людська думка хоче свободи; наука є можлива тільки при свободі думки.

Прочитавши цю книжку, дайте відповідь на такі

ПИТАННЯ:

1. Чому найкраще вчитися замолоду?
2. Що це є загальна освіта?
3. Чи може нині людина опанувати всі науки?
4. Що мусить самоосвітник знати з природознавства, з льоґічних та з гуманістичних наук?
5. Чи можна виховати тверду волю? Як?
6. Чи можна вчитися без учителя? Хто тоді буде дорадником?
7. Чи варто читати будь яку книжку?
8. Чи можна всьому на сліпо вірити, що написано в книжці?
9. Що таке боязливість думки?
10. Що таке лінивство думки?

ЩО Є В КНИЖЦІ?

ВИДАВНИЧИЙ ПЛЯН „САМООСВІТИ“.

а. Природничі науки. Як повстав всесвіт, соняшна система і планети; історія землі, опис земної кулі. Опис української землі.

Наука про сили природи. Мертва природа. Життя рослин і звірят. Наука про життя і розвиток (еволюцію).

Будова людського тіла; недуги і наука про здоровля. Здоровля тіла і душі. Наука про душу і нервову систему; виховання душевних сил.

б. Льоґічні науки. Наука про правильне думання (льоґіка); математика.

в. Технічні і фахові знання. З тих наук буде надрукований короткий курс науки хліборобства, годівлі і лікування домашніх звірят та деякі практичні порадники, як до столярства, ковальства, домашнього господарства і т. д.

г. Науки про історію, суспільство і культуру. 1) Історія людства в головних зарисах, історія суспільств, історія українського народу. 2) Будова суспільства і його розвиток. Суспільство, держава, нація, кляся. Примусові і добровільні згуртування; професійний рух, кооперація і культурні обєднання. Суспільні течії і суспільна політика. Лібералізм, монархізм, комунізм, фашизм, соціялізм, політична і господарська демократія. Церква і реліґія. Церква і нація. Суспільні недуги. 3) Економічна наука про господарство одиниць, громад, держав та про суспільне господарство. Торговля і промисл. Ціни і гроші. Кредит. Кооперація як засіб визволення від визиску. 4) Література, поезія і мистецтво. 5) Засади новочасної фільософії і суспільної етики.

За 3 і пів золотого 12 книжечок!

ВИДАВНИЦТВО „САМООСВІТА"

хоче дати всім самоосвітникам добрі, але невеликі обємом **підручники,** з усіх ділянок знання, як не обхідні для пересічно освіченої людини. Підручники будуть писані **легко, зрозуміло і популярно.**

Видання „Самоосвіти" будуть появлятися **щомісячно** по одній книжечці в розмірі 32-48 сторінок друку, прикракрашені образками і мапами.

ЯКІ ПЕРШІ КНИЖКИ ПОЯВЛЯТЬСЯ:

1. Про самоосвіту та як до неї приступати.
2. Історія української революції.
3. Коли земля добре родить?
4. Тіло людини, його розвій і плекання.
5. Подорож на місяць.
6. Чоловік і жінка (етика полових відносин).
7. Культурна людина (як жити з людьми?).
8. Повстання світа і землі.
9. Як повстав чоловік та людський рід?

Передплата з пересилкою: за 12 книжок лише 3.50 зол.
За 6 книжок лише 2 зол.

Книжки будуть також продаватися окремо по ціні, в залежности від величини від 35 до 50 ґрошів без пересилки.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ ВИДАВНИЦТВА:
„Самоосвіта", Львів, вул. Домініканська ч. 4.

Гроші надсилати тільки на слідуючу адресу:
„ЦЕНТРОБАНК", Львів, Ринок 10. ч. книжки 8860 („Самоосвіта").

САМІ ПЕРЕДПЛАТІТЬ І ДРУГИХ НАМОВТЕ!

Спішіть з передплатою, бо окремо книжки коштують значно дороще.

Кузеля: СЛОВНИК ЧУЖИХ СЛІВ . . . . . . 3·60
Грінченко: СЛОВАР УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИЙ в 2-ох томах, в оправі . . . . . . 22·50
Кисілевський: СЛОВНИЧОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 3·50
Огієнко: УКРАЇНСЬКИЙ СТИЛІСТИЧНИЙ СЛОВНИК, брош. 8·50 опр. . . . . 10·—
СЛОВНИК ЧУЖОМОВНИХ СЛІВ . . . . . . 4·05
НОВИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС ІЗ СЛОВНИЧКОМ, упорядкував М. Возняк . . 6·50
Уманець і Спілка: СЛОВАР РОС-УКРАЇНСЬКИЙ в пол. опр. . . . . 11·70

Брайтенбах: Біольоґія XIX. віку . . . . 0·30
Ґеринович: Про воздух . . . . 0·50
„ : Про кінець світа . . . . 0·30
Ґінтер: Історія ґеоґрафічних відкрить . . . . . 2·—
Данилевський: Великі винаходи . . . . 4·05
„ : Од ломаки до машини . . . . . 1·80
„ : Од човна до пароплава . . . . 2·95
„ : Нариси з історії техніки . . . . 6·75
Делоне: Як люде покорили природу машинами . 1·15
Куровець: Життє і здоровлє людий . . . . . . 1·50
Наумович: Величина звіздяного світа . . . . . 0·20
Пулюй: Непропаща сила . . . . 0·20
„ : Нові й перемінні звізди . . . . 0·20
Уайт: Розвій ґеоґрафічних поглядів . . . . . 0·30
Філіпов: Іван Гус . . . . 0·20
Форель: Гіґієна нервового і духового життя . . 2·40

Замовлення слати на адресу:

Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка

Львів, Ринок ч. 10.